

Danmarks historia 1282—1625.

ERIK ARUP, Danmarks historie II. København 1932. Under det senaste halva århundradet har historisk vetenskap liksom all annan vetenskap i första hand varit inriktad på specialforskning. Denna inriktning var vid sitt genombrott väsentligen något nytt och för en äldre tids historiker främmande. Den har betingats av mångahanda förhållanden. Främst har det historiska källmaterialets ökade tillgänglighet och därmed dess växt samt de nya vetenskapliga krav, som ställts på sättet för källmaterialets utnyttjande, varit avgörande,

Den historiska specialforskningen har skarpt präglat senare dansk historisk vetenskap. De ledande danska historikerna under decennierna omkring år 1900, Johannes Steenstrup, Kr. Erslev och J. A. Fridericia, valde sig var sin period av Danmarks historia. Johannes Steenstrup tog den äldre medeltiden, Kr. Erslev den senare medeltiden, J. A. Fridericia det 17. århundradet. De satte här in på en rad centrala punkter, ställde dessa i ny belysning och fördjupade från dem kunskapen om personer och händelser.

Vid slutet av förra århundradet uppstod frågan att samla de vunna resultaten, att skriva en skildring av Danmarks historia i dess helhet. Det föll sig då helt naturligt, att arbetet period för period utskiftades på specialforskare, inalles åtta. I Sverige hade något liknande redan tidigare ägt rum; runt om i Europa var förhållandet detsamma. Denna arbetsfördelning har stora förtjänster. Man vinner ofta den kunnige författaren för varje period och får i regel en vederhäftig vetenskaplig skildring av varje sådan. Men bristerna falla i ögonen. Inom varje period kunna linjerna vara dragna aldrig så fast; de linjer, som skulle föra från den ena perioden till den andra, saknas. Perioderna, historikernas egna uppfinningar, behårska framställningen; man efterlyser förgäves den samlade utvecklingens gång. Och än mer. Man efterlyser som ofta den stora bärande helhetsuppfattningen av historien. Ett är säkert. Ju större och självständigare förfat-

tarna varit, desto lösligare är sammanhanget mellan de olika perioderna, desto mindre enhetlig den syn, som kommer att präglade verket i dess helhet. »Danmarks riges historie» är liksom motsvarande svenska och utländska verk en historia »in Einzeldarstellung». Det är som att vandra i ett museum, där bilden av ett och samma landskap utskiftats på ett flertal små tavlor, utförda i olika manér och utan inre sammanhang.

Detta sätt att ge en samlad framställning av Danmarks historia — i våra dagar upprepat i »Det danske folks historie», skriven av ända till sjutton personer — var en i forskningens utveckling grundad innovatio rerum. Det skilde sig så starkt som gärna möjligt från föregående tidens sätt att skriva. Saxo hade i sina Gesta danorum skrivit Danmarks hela historia från konung Dan, Humbles son och Danmarks förste konung, in i sin egen tid. Arild Hvitfeld förde skildringen från den punkt, där hans föregångare slutade, genom nya århundraden fram till sitt eget. Ludvig Holberg gjorde i sin tids anda det hela om från början. Och ännu Allen gav i nationalliberalismens tidsålder sin egen och sin tids syn på det danska folkets historia genom alla de skiftande århundraden, som det upplevat.

För mången, alldeles särskilt inom historikernas krets, står det i närvarande stund nära nog som en omöjlighet att knyta an tråden vid detta äldre sätt att skriva historia. Man menar, att det hör till det för vetenskapen för alltid förflutna; källmaterialets och den historiska litteraturens storlek, själva vetenskapens utveckling tillåter icke *en* historiker att i våra dagar bemästra uppgiften. Icke desto mindre har vågstycket blivit gjort. Professor Erik Arup har satt som sitt mål att ensam ge en bred, samlad skildring av Danmarks hela historia genom tiderna. Första bandet, lika omdebatterat som i sin helhetsuppfattning revolutionerande, utkom 1925. Det förde skildringen från älsta tid fram till 1282. För några månader sedan har andra bandet, en volym på inemot 700 sidor, utkommit. Det stannar först vid år 1625.

När man får professor Arups nya band i händerna, är väl det första, som slår läsaren, en viss svårighet att finna sig till rätta redan i enskildheterna. Dessa enskildheter sådana de leva i ens uppfattning från barnsben och studieår framträda mer än ofta i helt eller delvis förändrad gestalt. Några exempel. I tidigare framställningar har det icke rått något tvivel om, att konungamordet S:t Cecilie natt 1286 var ett politiskt mord. Professor Arup framhäver skarpt, att man utöver själva faktum — mordet — knappast känner något om det, och att motivet för detsamma alltid kommer att förbli okänt. Alla fakta tala enligt

honom emot, att fredlöshetsdomen i Nyborg 1287 över marsk Stig och konungamördarna var riktig och rättfärdig. Icke nog härmed. Marsk Stig är i professor Arups framställning »Danmarks store statsman»; drots Peder Nielsen Hoseøl åter målsman för en våldsam och dumdristig politik. Och denna politik får en skärpt fortsättning under Erik Menved, vars utrikespolitik skildras som en inblandning i för Danmark alldeles likgiltiga nordiska strider, en »taabelig efterligning» av Valdemar 2:s storpolitik. Den regeringspolitik, som marsk Stig och de fredlöse bekämpat, har, menar professor Arup, under Erik Menved störtat Danmark i fördärvet. Räddningen kom under följande tid från den danske bonden. »Det var da som før og siden det danske landbrug, den danske bonde, der ved sit arbejde reddede Danmark», skriver han. »Disse aartier fra 1320 til 1360, der altid vil staa i Danmarks politiske historie som sørgelige sammenbruds og vanskelige genrejsningsaar, maa i det danske folks økonomiske historie staa som endog meget heldige og lykkelige arbejdsaar for det danske landbrug.» Synpunkten är överraskande. Niels Ebbesens mord av greve Gerhard i Randers 1340 har tidigare alltid stått som den centrala händelsen, vändpunkten i dessa tiders danska historia. Professor Arup ser med andra ögon på denna händelse. »Dette politiske mord», falla hans ord, »kunde ikke, saa lidt som de fleste andre politiske mord i verdenshistorien, forandre de politiske begivenheders naturlige gang».

I de följande århundradenas historia lägger läsaren bland mycket annat märke till professor Arups framställning av reformationen, av den danska länsstyrelsen under 1500:talets förra del och av den »lykkelige fredens og fremgangens tid» 1570—1625. Men främst stannar han kanske inför bilderna av Valdemar Atterdag, av Mor Sigbrit och Hans Mikkelsen. Valdemar Atterdag, av professor Arup kallad Valdemar 4., skildras som den europeiskt bildade världsmannen, som först och främst vill »reusere», ha makt och rikedom; en man, som var själva den nya tiden, den moderna, hastiga världen satt in i det gamla och fria, men så oändligt långsamma Danmark. Han tecknas som en dansk kondottier i de stora italienska kondottiernas tid, vilken när arbetet att samla det danska riket blev honom för besvärligt, städse var redo att uppgiva det för att föra kondottierens fria, dådrika liv eller blott för att bege sig på resor. Mor Sigbrit är befriad från den smuts, som i århundraden hopats över hennes bild. Hon karaktäriseras som en enastående gestalt i all historia, som en »generaldirektör för Öresundstullen», Danmarks verkliga finansminister i den Christiern II:s borgerliga regering, i vilken Hans Mikkelsen var på en gång stats- och inrikesminister.

Och denna borgerliga regering, skaparen av Christiern II:s lagar, ställes som mittpunkten i det danska folkets hela politiska utveckling. »Dens tankar kom efterhaanden sejrende frem igen, i 1536, i 1660, i 1778, i 1848, ja selv endnu i 1919 . . . Den havde hævet de danske borgere til politisk ligeberettigelse med de danske herremænd, den havde standset de danske bønders tunge gang mod livegenskabet.»

I åtskilliga fall äro de förändrade dragen i enskildheterna i professor Arups Danmarks historie att skriva på tidigare, i de sammanfattande skildringarna ännu icke utnyttjade landvinningar inom vetenskapen. Men mycket och väl det mesta har framgått ur professor Arups egna forskningar. Professor Arup framlägger endast resultaten av dessa. Själva bevisföringen saknas. Men det är icke svårt att upptäcka, att de nya resultaten ytterst bottna i en för den tidigare forskningen oftast främmande, principiell inställning till det historiska källmaterialet.

Den hävdvunna framställningen av Danmarks likaväl som andra länders historia under den senare medeltiden och nya tiden, är främst grundad på berättande historiska källor. Historiekrivarna ha med smärre ändringar och jämkningar i stor utsträckning återgivit samtidens och eftervärldens uppfattningar och omdömen om händelser och personer. Och när källorna gått i sär, ha de antingen följt den ena eller andra eller sökt förena och sammanjämka de skilda utsagorna. Stundom har i senare tid denna metod »att låta källorna själva tala» drivits ända därhän, att man nöjt sig med att sida upp sida ner ordagrant avtrycka källorna. Förfaringssättet är lättvindigt och bekvämt. Det kräver ingen reflektion över det historiska händelseförloppet; det tillåter med en viss teknisk träning, som det dagligdags kan ses, att årligen fabricera ett eller flera digra historiska verk.

Professor Arup är en historiker av annat kynne. Han har ringa eller intet förtroende till de berättande källornas uppfattningar och omdömen. Han godtager icke utan vidare vad samtid eller eftervärld sagt om en händelses betydelse eller om det orsaks-sammanhang, i vilket den hör hemma. Än mindre godtager han de omdömen, som diplomater, brev- och memoarskrivare eller andra samtida fällt om en person. Erfarenheten har visat, att man härvid sällan eller aldrig har att räkna med objektiva uppfattningar och omdömen. Professor Arup lägger de historiska fakta, han på olika vägar anser sig kunna konstatera, till grund för sin framställning. Och utan att låta trälbinda sig av de berättande källornas uppfattningar och omdömen söker han på grundval av de fakta han konstaterat rekonstruera händelseförlopp och orsaks-sammanhang. Personerna skildras och bedömas icke med ut-

gångspunkt från egna uppgifter, samtidas eller eftervärldens om-
dömen. De skildras och bedömas med utgångspunkt från sina
handlingar.

Det lider intet tvivel, att denna principiella, för de nya resul-
taten grundläggande ståndpunkt ofta är den enda, som kan föra
historieskrivningen ur det dödvatten, i vilken den i våra dagar
i många fall råkat. Professor Arups Danmarks historie har här
en av sina huvudförtjänster. På talrika punkter är det utan
vidare klart, att de resultat, som han vunnit, äro av bestående
värde. På andra måste man ställa sig avvaktande. De historiska
fakta, med vilka professor Arup arbetar, synas stundom ligga
mycket nära förmodanden och sannolikheter. Man skulle önskat,
att den nya uppfattningen motiverats och gången av bevisföringen
framlagts. »Danmarks riges historie» och motsvarande svenska
och norska verk ha emellertid, väl under influens från förlagen,
grundlagt uppfattningen, att detta icke hör hemma i en historisk
framställning, avsedd för en bredare allmänhet. Professor Arup
har följt uppfattningen. Det är att beklaga. En brytning med
detta hävdvunna framställningssätt är högt av nöden.

Professor Arups Danmarks historie ger i enskildheterna en
sällsynt rikedom på nya, för vetenskapen fruktbringande uppslag
och synpunkter. I ett verk av den art som hans Danmarks histo-
rie ligger det väsentliga emellertid icke i enskildheterna. Hur om-
välvande de nya uppfattningarna här än må vara, huvudintresset
knyter sig till något annat. Det knyter sig till spörsmålen om
vilka linjer författaren följer, när han söker sammanbinda de
skiftande företeelserna till ett helt, och om vilka krafter, han fin-
ner ha varit de drivande i rikets och folkets historiska utveckling.

När det gäller att på något hundratal sidor ge ett rikets
och folks historia genom århundraden, är det självklart, att in-
delning och komposition måste erbjuda stora svårigheter. I äldre
tid nöjde man sig med en rent kronologisk indelning. Konungar-
nas regeringstid gav underavdelningarna och inom dem togs hän-
syn så gott som uteslutande till krig och statsaktioner. Histori-
kerna skrevo sina verk till upplysning och beläring för militärer
och statsmän. Under det 18. århundradet ändrades förhållan-
det. Voltaire bröt nya vägar för historieskrivningen. Han skrev
historia för att orientera undersåtarna, bourgeoisie, i deras egen
samtids vexlande problem. Bland det myckna nya, som Voltaire
tillförde historieskrivningen, var främst, att den inre utvecklingen,
handels, jordbrukets, industriens, kyrkans och kulturens histo-
ria fick en plats i framställningen. I nordisk historieskrivning är

Sven Lagerbring här som på så många andra områden banbrytare. I sin Svea rikets historia skrev han stora kapitel om rikets och kyrkans och även om vetenskapernas tillstånd.

Från denna tid har den inre utvecklingen, den materiella och andliga odlingen, tagits med i de stora sammanfattande historiska framställningarna. Men den gamla periodindelningen efter konungarnas regeringstid har bestått. Och det nya har i regel inskränkt sig till att ett kapitel om den inre utvecklingen infogats vid slutet av varje konungs regering, ibland endast vid slutet av någon större period. Den inre utvecklingen har behandlats som något fristående, utan organiskt sammanhang med den politiska historien, en ringa, undanskymd annexbyggnad vid sidan av det stora byggnadskomplexet.

I professor Arups Danmarks historie återfinner man icke mycket av detta traditionella framställningssätt. Borta är den gamla indelningen efter konungarnas regeringstid och indelningen för varje konung eller större period i två skilda fack, politisk historia och inre utveckling. Borta äro till och med de gamla treperiodssystemen: forntid, medeltid, nyare tid, liksom stenålder, bronsålder och järnålder. Professor Arup samlar de historiska företeelserna till nya enheter, Han uppbygger dessa kring de krafter, som under olika tider dominerat det danska samhället: Landsbyen (1—1060), Øvrigheden (1060—1282), Kongen (1282—1412), Borgeren (1412—1523), Herremanden (1523—1625). Samtidigt har professor Arup på ett sätt som aldrig tidigare i dansk historieskrivning ställt den ekonomiska och sociala utvecklingen, författnings- och rättsförhållanden i centrum av framställningen. Utrikespolitik och krig ha skjutits i bakgrunden. Stundom, såsom i fråga om det nordiska sjuårskriget och Kalmarkriget, utan full förståelse för deras verkliga innebörd och betydelse just i det sammanhang, som han annars skjuter i förgrunden.

Professor Arup har med stor energi genomfört sin nya indelning och komposition av Danmarks historia. Han har genom densamma löst eller bidragit till att lösa en inom modern historieskrivning aktuell uppgift. De tidigare historiska framställningarnas ensidiga inriktning på den rent politiska historien har brutits. Historien upplöses sig icke längre i en framställning efter två linjer, som aldrig mötas. Danmarks politiska historia och inre utveckling ha för första gången bragts i organiskt sammanhang med varandra. Professor Arup har genom sitt sätt att sammanbinda företeelserna lyckats ge en bild av det skiftande samspelet på en gång mellan de rent politiska krafterna och mellan alla eller i varje fall de främsta krafter, som rört sig i det danska folkets

liv. Hans Danmarks historie har blivit den första skildringen av den danska samhällsutvecklingen i dess helhet.

I århundraden ha Europas folk hyllat uppfattningen, att ett lands historia var dess konungars. Allt som skett, var konungarnas verk; landets öden bestämt av konungarnas karaktär och handlingar. Uppfattningen härrör ytterst från tider, då historia endast var politisk, främst utrikespolitisk historia och skrevs av besoldade historiografer till konungarnas förhålligande eller nedläggande. När historiens område omsider vidgats och historie-skrivarna vunnit större oavhängighet av potentaternas nådeveder-målen, ha nya synpunkter trängt sig fram.

I dansk, liksom överhuvud i nordisk historieskrivning har det gamla sättet, att betrakta vad som skett under en konungs tid, som denne konungs eget verk, levat kvar väl längre än annorstädes. Det lever ännu. Professor Arup bryter radikalt med detta betraktelsesätt och söker i sin Danmarks historie långt skarpare än hittills varit brukligt klarlägga själva de drivande faktorerna i utvecklingen. Danmarks fruktbara jord, den danske bondens, borgarens och herremannens arbete är för honom de grundvalar, på vilka Danmarks utveckling vilat. De ekonomiska faktorernas betydelse markeras starkt, och professor Arup ansluter sig obetingat till den s. k. materialistiska historieuppfattningens tanke, att folkens politiska utveckling och hela den historiska världsutvecklingen i långt högre grad än av andliga värden bestämts av det ekonomiska livets utveckling. Anslutningen till denna tanke har utan tvivel på en och annan punkt medfört ett tillbakaträngande av de idéhistoriska faktorernas betydelse i Danmarks historia. Professor Arup har stundom stängt fönstren väl mycket utåt Europa. Men koncentrationen på det ekonomiska livets utveckling har medfört en vinst, som är större än förlusten av en och annan av de vida utsikterna i tidigare framställningar. Det har lyckats professor Arup att som aldrig förut på en mångfald punkter tränga fram till den politiska kampens verkliga innebörd och blottlägga vad som rört sig under ytan, själva nervus rerum. Professor Arups nya grundsyn har mäktigt bidragit till att fördjupa uppfattningen av Danmarks historia.

Den s. k. materialistiska historieuppfattningen har länge beskyllts för att sakna sinne för personligheterna och dessas insatser i utvecklingen. Om dessa beskyllningar äro riktiga, är professor Arup icke någon rättrogen lärjunge av Karl Marx.

Danmarks historia har tidigare varit jämförelsevis fattig på stora personligheter. I professor Arups framställning har den blivit rik på både särpräglade och stora, ledande personligheter.

Förändringen är påfallande. Den kan ytterst sägas ha sin grund i en olika inställning till vad nyss berörs: de danska konungarna och deras betydelse.

En tidigare historieskrivning ställde de danska konungarna i förgrunden av Danmarks historia. Men de män, som suttit på Danmarks konungatron ha endast mera sällan varit personligheter av större mått. Därav fattigdomen på stora personligheter i Danmarks historia. Professor Arup för ett rent utrotningskrig mot Danmarks konungar. De berövas till och med de ök- eller tillnamn, som stundom varit deras förnämsta karaktäristikon. De numreras. De bli därmed i stor utsträckning till rena nummerkarlar, och läsaren har rätt så svårt att längre hålla dem i sär. De många obetydliga danska konungarna ha emellertid i den tidigare historieskrivningen fyllt en roll. De ha undanskymt männen nedanför tronen. Professor Arup drager fram dessa och har nedlagt ett mycket stort arbete på att uppvisa vilka män, som under olika tider i verkligheten och ej endast till namnet varit Danmarks regenter. Resultatet har blivit, att de danska konungarna i professor Arups Danmarks historie i stor utsträckning ersatts av sina och rikets kanslerer och av andra män nedanför tronen. Erik 5:s och Erik 6:s regeringar ha, för att taga några exempel, tidvis blivit till Stig Andersens och Peder Nielsens regeringar. Några decennier senare kommer greve Gerhards regering, under slutet av Valdemar 4:s och början av Margaretas tid Henning Podbusks regering. Och under 1500:talet försvinna de danska konungarna nästan helt för Hans Mikkelsen, det danska riksrådet, Johan Friis, Peder Okse, Niels Kaas, Kristoffer Walkendorf och Friis-Borreby.

Den uppgift, som professor Arup här givit sig i kast med, är en av de mest fruktbringande för en djupare förståelse av Danmarks historia, men också en av de mest svårlösta. Med rätta skriver professor Arup på ett ställe: »Jo mere historikeren trænger ind i sin forskning, des mere forfærdes han over den kendsgerning, at de virkelig store politikere næsten aldrig har nedværdiget sig til blot at hæfte deres navn paa deres gerning». Professor Arup følger olika vägar för att lösa den uppgift, han ställt sig, bland annat ofta en sammanställning av omkastningarna i politiken och personskiptena i riksrådet. Resultaten ha stundom blivit slående riktiga. Men stundom kanske lika subjektivt betonade och osäkra som de tidigare konventionellt vedertagna.

Vid läsning av professor Arups Danmarks historie gå tankarna ofta till de tidigare skildringarna av ämnet. Olikheten

är påfallande. De skildringar av Danmarks historia, som föreligga i de senaste decenniernas »bolagshistorier», äro i första rummet sammanfattningar i traditionell stil av redan vunna resultat. Professor Arups Danmarks historie är ett verk av ny och djärv forskning. Professor Arup har från grunden nyskrivit Danmarks historia. Han har brutit nya vägar för historisk vetenskap och skänkt den ett verk av stora mått och sällsynt resning.

Curt Weibull.
